

הגהת הרמ"א במנהגי שמחת תורה הכוללת שלוש שיטות חלוקות*

'ויעש מִשְׁתָּה לְכָל עֶבְדָיו'
חמישה עשר באב

ההנהגה שחידש אביי ושיטת הטור בהלכות שמחת תורה
ההשמטה בשו"ע בהלכות שמחת תורה ובהלכות תלמוד תורה
הגהת הרמ"א בהלכות שמחת תורה
טעם השמחה בשמחת תורה לפי מהרי"א טירנא
סיכום

'ויעש מִשְׁתָּה לְכָל עֶבְדָיו'

בפרק השלישי של ספר מלכים מסופר שהקב"ה התגלה לשלמה המלך בחלום,
ולאחר שעמד שלמה המלך בניסיון התבשר:

הִנֵּה עֲשִׂיתִי פִּדְבָרֶיךָ, הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכָם וְנִבּוֹן אֲשֶׁר כְּמוֹךָ לֹא הָיָה לְפָנֶיךָ
וְאֶחָדֶיךָ לֹא יָקוּם כְּמוֹךָ, וְגַם אֲשֶׁר לֹא שָׂאֲלָתָּ נָתַתִּי לְךָ... וַיִּקַּץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה
חִלּוֹם, וַיָּבֹא וַיְוַשְׁלֵם וַיַּעֲמֵד לְפָנָי אַרְוֹן בְּרִית ה', וַיַּעַל עֲלוֹת וַיַּעֲשֶׂה טַלְמִים וַיַּעֲשֶׂה
מִשְׁתָּה לְכָל עֶבְדָיו.

מסעודה זו שעשה שלמה המלך למד המדרש (קהלת רבה א, א): 'אמר רבי יצחק:
מכאן שעושין סעודה לגומרה של תורה'. השמחה ששמח שלמה המלך והמשתה
שעשה לכל עבדיו היו על החוכמה שזכה לקבל'. לפיכך מי שגמר והקיף ולמד את כל

* יהיה מאמר זה לעילוי נשמת חותנתי מרת חיה אסתר שלימה שולמית סוקלובסקי ע"ה, אוהבת
התורה ולומדיה, ובת לאודים מוצלים מלבת האש: ר' יקיר אברהם שימשוביץ ז"ל, ויפה שינדל
(שרי) לבית הרשקוביץ ע"ה.

1 לפי הפשט, שלמה המלך לא זכה באותו בוקר בדיעת כל התורה וגם לא בדיעת חלק מהתורה,
אלא אך ורק בלב חכם ונבון שתלמודו לא יישכח, ובברכה אלוקית לעשיית המשפט מכאן ולהבא.
אף על פי כן דרש רבי יצחק את דרשתו בנוגע לגומרה של תורה, והדברים מיושבים לפי האור
זרוע (שמובא בפנים בסמוך) שידיעת כל התורה למי שזכה בה כמוה כקניית כל החכמה שזכה
בה שלמה: 'כשנתן לו הקדוש ברוך הוא חכמה, לכבוד החכמה עשה משתה, ומיכן למד רבי יצחק
שהגומר תורה שכולה חכמה שצריך לעשות סעודה ומשתה'. גם בדרכי משה הארוך סימן תרסט
אות ב* דייק בלשונו: 'וכתב באור זרוע שהמנהג שאותן שקונים חתן תורה וחתן בראשית המה
עושים סעודות גדולות לכבוד התורה, וכן מצינו בשלמה המלך שעשה משתה ושמחה לעבדיו
לאחר שלמד חכמה'.

התורה שכולה חוכמה, בוודאי שראוי על פי מדרש זה שיערוך סעודה². ואכן, מצאנו ברב ששת שהיה עושה שמחה לעצמו כשהיה מסיים את לימודו:

רב ששת כל תלתין יומין מהדר ליה תלמודיה, ותלי וקאי בעיברא דדשא ואמר חדאי נפשאי חדאי נפשאי, לך קראי לך תנאי (פסחים סח, ב).

וכתב באור זרוע (ח"ב הל' סוכה סי' שכ ד"ה מתניתין סוכה)³:

בתשיעי ספק שמיני אנו עושין שמחת תורה, ומסיימין התורה ומתחילין בראשית, וחתני תורה⁴ עושין סעודה לכבוד גמר תורה. ובמלכותנו בשושני"א עושים חתני תורה סעודה גמורה, ומזמנין מבני הקהל ונותנים להם מאכלים טובים אווזות ותרגולין. ומצאתי עיקרו של מנהג אני המחבר יצחק ב"ר משה נב"ה בתחילת מדרש שה"ש, ויבוא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית ה', אמר רבי יצחק מיכן שעושין סעודה לגומרה של תורה... הנה כשנתן לו הקדוש ברוך הוא חכמה, לכבוד החכמה עשה משתה, ומיכן למד רבי יצחק שהגומר תורה שכולה חכמה שצריך לעשות סעודה ומשתה⁵.

לפי ר"י אור זרוע **השמחה** ביום שמחת תורה היא של כל הקהל ('אנו עושין שמחת תורה') על השלמת המצוה לקרוא בתורה בציבור (כשיטת מהרי"א טירנא שתובא בהמשך), אבל **הסעודה** ביום שמחת תורה היא **אך ורק** 'לכבוד גמר התורה', שמי שזכה להגיע למעלה שייקרא לעלות לחתן תורה או לחתן בראשית מזמין את הקהל להיות אורחים בסעודתו, כפי שנהג שלמה.

חמישה עשר באב

המשנה האחרונה במסכת תענית אומרת: "אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים". השמחה ביום הכיפורים

2 לפי הרמב"ם גם בזמננו אדם יכול להשלים את ידיעת כל התורה שבכתב ובעל פה, ומכאן ואילך מוטלת עליו אך ורק חובת לימוד תלמוד לפי רוחב דעתו, וכן חובת חזרה למניעת השכחה (הלכות תלמוד תורה א, טו): 'כשיגדיל בחכמה ולא יהיה צריך לא לתלמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, יקרא בעיתים מזמנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב לבו וישוב דעתו'.

3 מובא בהגהות אשר"י בסיום מסכת סוכה, וכן בדרכי משה הארוך סימן תרסט אות ב*, ובקנה אחד כתב גם האשכול מהדורת אלבק עמ' 105.

4 האור זרוע עצמו לא ביאר מי יהיו חתני התורה, ומ"מ בדרכי משה אות ב* שהביאו ביאר שהכוונה לחתן תורה ולחתן בראשית.

5 שלמה המלך גם נדר ונדב: 'וַיַּעַל עֲלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים', ובאמת באשכנז נהגו שהחתנים גם נודרים לצדקה. ואף על פי שמנהג זה אינו מופיע באור זרוע הוא מוזכר בטור סי' תרסט, והרמ"א פסק זאת להלכה (ראה להלן).

אינה טעונה הסבר - יום מתן לוחות אחרונות נקבע מאז כיום סליחה וכפרה; אך על שום מה נתקנה שמחה ביום חמישה עשר באב? בגמרא (שם ובב"ב קכא, ב) ניתנו לכך כמה טעמים, האחרון שבהם תולה את סיבת השמחה בט"ו באב בכך שביום זה חדלו מלכרות עצים למזבח, ועל כן נתכנה יום זה על דרך השאלה, כפי שמלמדנו רב מנשה שם: 'יום תבר מגל' [=יום שבירת המגל, הכלי שבו כרתו עצים למזבח]. אך מדוע יום גמר כריתת העצים למזבח ראוי להיות יום שמחה? כותב על כך הרשב"ם שם: 'ואותו יום שפסקו [=לכרות עצים למזבח] היו שמחים, לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת'. זהו מקור נוסף לכך שיש עניין לשמוח ברבים כאשר משלימים עשיית מצוה גדולה⁶.

לכאורה יש להקשות על פירוש הרשב"ם: כורתי העצים למזבח אכן שמחים על שהשלימו מצוה, אבל מדוע יום זה הוא יום שמחה לכלל ישראל? בנוסף יש לבאר מה הקשר בין הרישא במימרא של רב מנשה לסיפא של דבריו: 'מכאן ואילך דמוסיף יוסיף, שאינו מוסיף יוסיף', כלומר מה הקשר בין השמחה של כורתי העצים על השלמת המצוה הפרטית שלהם, לבין החובה שמוטלת על כל אחד ואחד להוסיף מכאן ואילך בלימוד התורה?

ייתכן שקושיות מעין אלו הן שהביאו את רבינו גרשם (על הדף בב"ב שם) לכתוב:

יום שפסקו מלכרות עצים למערכה, ולפי שעה שהיו עסוקים לכרות עצי המערכה היו מתבטלים מתלמוד תורה, אבל אותו יום שפסקו עשאוהו יום טוב שמיכן ואילך היו עוסקים בתורה, דמוסיף מן הלילות על הימים ללמוד תורה מוסיף ימים לעולם הבא, שמשם ואילך הלילות ארוכים.

משמע מדבריו שהשמחה אינה על השלמת מצות כריתת העצים, אלא על הכניסה של כורתי העצים ושל כל ישראל עם התארכות הלילות לפרק הזמן שבו מוסיפים בלימוד התורה, שהרי עיקר לימוד התורה הוא בלילה (רמב"ם הל' ת"ת ג, יג).

על פי הפשט אי אפשר ללמוד משמחת יום תבר מגל לפי פירוש הרשב"ם שיש חובה לערוך שמחה או סעודה בסיום לימוד של מסכת, שהרי מי שסיים לימוד של מסכת לא השלים שום מצוה מובחנת - מצות לימוד התורה מתקיימת בכל מילה ומילה⁷, ובסיום של מסכת לא הושלמה שום מצוה. נוסף על כך ביום תבר מגל חדלו לכרות עצים למזבח באותה שנה (ולכן 'שברו' את המגלים) ויש מקום לעריכת סעודה על השלמת המצוה שנעשתה במלואה, אבל השלמת לימוד של מסכת אינה מסיימת שום מצוה, שהרי מיד קיימת חובה לחזור על אותה מסכת או להתקדם

6 יש להיזהר במצוה קלה כבחמורה, אבל מותר להבחין בין מצוה גדולה למצוה שאינה גדולה.
7 בפירוש המשנה הראשונה במסכת פאה כותב הגר"א (ד"ה 'ותלמוד תורה') שכל תיבה ותיבה שלומדים בתורה הוא מצוה בפני עצמה, והובא גם בחפץ חיים, פתיחה עשה יב.

למסכת הבאה⁸. גם מפירושו של רגמ"ה אין מקור לחובת עריכת סעודת שמחה למי שסיים לימוד מסכת, ולדעתו יש מקום לערוך סעודה דווקא לכבוד מי שמתחיל ללמוד, וכן לכבוד מי שמוסיף זמן בלימודו, ואולי גם לכל מי שנכנס למצוה חדשה, אבל לא למי שסיים מסכת. יש לציין שגם לפי רגמ"ה קיים מקור לשמחה של רבים על השלמת מצוה, וזו השמחה שמצאנו בספר מלכים על חנוכת בית המקדש בימי שלמה⁹. מאידך גיסא, גם הרשב"ם מודה מן הסתם שיש לערוך סעודה לרגל קבלת עול מצוות, כשם שרב יוסף התחייב לערוך סעודה לרבנן אם ייאמר לו שעיוור חייב במצוות (קידושין לא, א).

ההנהגה שחידש אביי ושיטת הטור בהלכות שמחת תורה

בשבת קיח, ב אומר אביי 'תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא עבידנא יומא טבא לרבנן'. כל המימרות באותה סוגיא עוסקות בחומרות או בהידורים שחידשו אמוראים וקיבלו אותם על עצמם, ולכן אמרו 'תיתי לי' ('תבוא עליי', והכוונה 'תבוא עליי ברכה' מפני שנהגתי מנהג טוב פלוני). בהתאם למה שכתבנו עד עתה מובן מדוע אביי אמר 'תיתי לי': מי שלומד בקביעות בזמן קבוע ביום או כל היום, וסיים לימוד של מסכת או אף של כל הש"ס, אינו ראוי, לפי המקורות שבידינו, לשמחה מיוחדת, שהרי הוא אינו מקבל עליו להוסיף זמן על לימודו, וגם לא משלים שום מצוה. גם בסיום לימוד של כל הש"ס זכאי לשמוח בסעודה דווקא מי שידוע את כל התורה. חידושו החינוכי של אביי הוא שגם סיום לימוד של מסכת אחת הוא מצוה גדולה שיש לערוך עבורו סעודת שמחה והודיה, ושיש לערוך סעודה זו עבור כל בני החבורה, וכפי שמדגיש שם רש"י: 'עבידנא יומא טבא לרבנן: לתלמידים, ראש ישיבה היה'¹⁰.

8 אף שם בב"ב מביא רב מנשה מתוך מימרתו של הלל הזקן בפרקי אבות א, יג: 'שאינו מוסיף יסיף' (ימות בחצי ימיו. רש"י בב"ב). ופסק רמב"ם בהלכות תלמוד תורה א, יג: "עד אימתי חייב אדם ללמוד תורה - עד יום מותו, שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך".

9 אמנם השמחה על חנוכת בית המקדש הייתה שמחה ייחודית, מפני שבניית בית המקדש היא מצוה כללית שמוטלת על הציבור, וביותר כיוון שנלוותה לה השמחה על גילוי השכינה (עי' שבת ל, א), וכשם שמצינו בהשלמת בניית המשכן במדבר (ויקרא ט, כד). אך ניתן להשיב שלכן עבור בניית בית המקדש יש לשמוח שבעה ימים ואף לבטל את צום יום הכיפורים, ועבור השלמת מצוה אחרת די בשמחה יום אחד.

10 כנראה התקשה רש"י מדוע יש להזמין את כל רבנן לסעודת הסיום, שהרי לא נעשה לתלמיד המסיים שום נס שעליו יש להודות בפני רבים, ולכן תירץ רש"י שהסעודה נועדה לתכלית כפולה: להודאה של התלמיד המסיים על סיומו, ולהמריץ אותו ואת יתר בני הישיבה המוזמנים לסעודה להוסיף בלימודם, בבחינת קנאת סופרים תרבה חכמה (ומשלמה המלך אין ראייה שתלמיד המסיים

הוכחה לדברינו מצויה בלשון אב"י 'צורבא מרבנן דשלים מסכתא'; אב"י עצמו מן הסתם ערך לעצמו סיומים על גומרה של תורה כשם שערך רב ששת, אבל החידוש של אב"י היה שגם תלמיד¹¹ שהשלים לימוד של חלק קטן בלבד מהתורה, ומן הסתם אפילו חלק זה ספק אם הוא יודע אותה בשלמות, עדיין ראוי לציין זאת עבורו בסעודה¹². דין זה של עריכת סעודת מצוה ביום סיום מסכת לא נפסק בטור בהלכות תלמוד תורה, אך מסתבר שזהו טעם השמחה לפי הטור ביום שמחת תורה. כך כותב הטור באו"ח ס' תרסט:

...וקורין אותו שמחת תורה לפי שמסיימין בו התורה וראוי לשמוח בסיימה... ומרבין בפיטוים כמו 'אשר בגלל אבות'. ויש מקומות שמוציאין כל הספרים ואומרים על כל אחד ואחד פיוט, כל מקום לפי מנהגו. ונוהגין באשכנז שהמסיים והמתחיל נודרין נדבות וקוראין לכל מרעיהן ועושין משתה ושמחה ויו"ט **לסיימה של תורה ולהתחלתה**.

אחרי שכתב הטור 'וראוי לשמוח בסיימה' הביא את המנהג שנוהגים באשכנז על פי האור זרוע¹³, אך לא שימר את מטבע הלשון שבאור זרוע ("ועושין סעודה לכבוד גמר התורה") אלא כתב: "...ועושין משתה ושמחה ויו"ט **לסיימה של תורה ולהתחלתה**". הטור גם נמנע מלכנות את העולים לסיימה של התורה ולהתחלתה בשם 'חתנים' אלא כינה אותם 'המסיים והמתחיל'. על כורחנו נאמר שלדעת הטור המסיים והמתחיל קוראים לציבור לעשות משתה ושמחה לסיימה של התורה

מסכת צריך לעשות סעודה גם לאחרים, שהרי הודאתו של שלמה אכן הייתה על ברכה פלאית בחריגה מהטבע "אֲשֶׁר כְּמוֹךָ לֹא הָיָה לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא יִקּוּם כְּמוֹךָ", ועל כך בוודאי יש להודות בפני רבים. זו בדיוק הייתה דרשתו של רבי יצחק שגם מי שזכה לגומרה של תורה זכה לברכה פלאית בחריגה מהטבע, ומכאן שיש לערוך עליה סעודה לרבים; אך מי שסיים מסכת בלימודו לא זכה בזכייה יוצאת מגדר הטבע, וממילא נזקק רש"י לבאר מדוע ערך אב"י סעודה לא רק לתלמיד המסיים אלא גם לחבריו). ייתכן גם להעלות הסבר אחר, והוא שרש"י בא ללמדנו שאין ללמוד מהנהגה של אב"י שקיימת חובה לעריכת סיום כפי שאנו נוהגים, ודלא כנפסק ברמ"א בס' רמו סע' כו, מפני שהנהגה שחידש אב"י היא הנהגה לראשי ישיבות בלבד לדירבון התלמידים, אך לא לתלמידים עצמם (ועי' גם במהרש"ל ביש"ש לסיום פרק מרובה שכתב הסבר אחר מדוע נזקק רש"י לציין שאב"י היה ראש הישיבה).

11 וראה גם בחוות יאיר ס' ע שכתב במפורש בעקבות הגמרא בתענית ד, א ורש"י שם שאותו צורבא מרבנן שערך לו אב"י את סעודת הסיום לא היה ראש ישיבה אלא רק בחור חריף.

12 וביש"ש הנ"ל הדגיש שאב"י היה אחד מן החולים והיה מצמצם ביותר (ראה גם מגילה ז, ב), ואפילו הכי עביד יומא טבא לרבנן מחמת רוב חובת המצוה, וזו הסיבה שאמר 'יתית לי' (אולם, יש להעיר שיתכן שאב"י התעשר באחריותו בעקבות המעשה בברכות נו, א מבר הדיא).

13 רבי יעקב בעל הטורים נולד לאביו הרא"ש באשכנז סמוך אחר הסתלקותו של רבי יצחק מווינא מחבר ספר אור זרוע.

ולהתחלתה לא משום טעמו של האור זרוע, אלא אך ורק כיוון שציבור שסיים את לימוד התורה שבכתב לא גרע מתלמיד שהשלים לימוד של מסכת, וכשם שאביי ערך סעודה לתלמידי ישיבתו¹⁴.

ההשמטה בשו"ע בהלכות שמחת תורה ובהלכות תלמוד תורה

כאמור, הטור בס' תרסט הביא את המנהג לשמוח בשמחת התורה, ובבית יוסף הביא את המקור למנהג זה מהשמחה שעשה שלמה (ואף שהטור עצמו כאמור לא הסכים לקליטת מקור זה). אף על פי כן, מרן בשו"ע השמיט את כל מנהגי אשכנז בשמחת תורה¹⁵, וגם את המנהג לערוך סעודה עם סיום מסכת לא הביא לא בב"י בהלכות תלמוד תורה לא בשו"ע שם, על אף שהוא מפורש בגמרא¹⁶. גם מנהג השמחה של רב ששת שהיה חוזר על תלמודו כל שלושים יום לא הובא בב"י ובשו"ע, למרות שבהקדמתו לשו"ע כתב המחבר שערך את ספרו במגמה שהלומד יושלים את

14 וצ"ע מה הטעם לפי הטור למנהג שנהגו באשכנז לנדור ולנדוב. בס' תכח נמנע הטור מלחייב את הקהל להעלות לעליה האחרונה בפרשת 'וזאת הברכה' דווקא תלמיד חכם (בשונה מהמרדכי שמוא בדרכ"מ אות ב, וכן בשונה מהאון"ז שמוא בדרכ"מ אות ב*), וזאת משום שפירש את הגמרא בב"ב טו, א כשיטת רש"י. בכל זאת יכול היה הטור לקבל בהלכות שמחת תורה את מנהג בני אשכנז שדווקא המסיים והמתחיל הם אלו שקוראים לאחרים לסעודה, מפני שמן הסתם ידע הטור שהמנהג באשכנז הוא להעלות לעליות אלו את תלמידי החכמים הבולטים שבקהילה, אלא שנתן למנהג זה פרשנות אחרת כפי שכתבנו בפנים.

15 יתכן שמרן סבר שאין בדורנו מי שראוי לערוך סיום 'לגומרה של תורה', אך קצת צריך עיון שהרי בהלכות תלמוד תורה סי' רמו סע' ד פסק כלשון הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה א, טו הנ"ל בהע' 2. צריך גם עיון מדוע השמיט השו"ע את הדין הנובע משמחתו של אביי בצורבא מרבנן שמסיים מסכת, ומכל מקום, ודאי שלא יכל ללמוד זאת מהטור בהלכות שמחת תורה אחרי שבבית יוסף נימק את הטור בדין שכתוב באור זרוע (שאותו הב"י השמיט בשו"ע) ולא בדין של אביי, וראה בהמשך.

16 גם ברמב"ם לא מצאתי זכר לשמחות הללו אף שהן מפורשות בגמרא, ואף שמימרות האמוראים הנוספות שם בשבת קיח, ב, שאף הן נוסחו בלשון 'יתי לי', נפסקו להלכה. אפילו תימא שאין ללמוד חובה מהנהגתו של אביי (ראה למשל תוספות מסכת בכורות דף ב עמוד ב ד"ה שמא), עדיין היה מקום לכתוב את ההנהגה של אביי לפחות כהנהגה טובה. יתכן שסברתם של הרמב"ם והשו"ע לפחות בכל הנוגע למימרא דאביי היא שמימרא זו יכולה ללמד הנהגה ראויה רק לראשי ישיבה ביחס לתלמידיהם. וצריך עיון שעל כניסתו לארץ ישראל והצלתו מן השמד נדר הרמב"ם יום ששון ושמחה ומשתה ומתנות לאביונים לו ולביתו עד סוף כל הדורות, וכנגד שני הימים שבהם התפלל בבית הגדול והקדוש שבירושלים ובקברי אבות בחברון נדר שבכל שנה ושנה יהיו שני הימים האלו כמו יום טוב בתפילה ושמחה ואכילה ושתייה (ספר חרדים מצוות התשובה פרק ג), ואילו כנגד סיום כתיבת ספר משנה תורה לא מצאנו שהרמב"ם קיבל על עצמו שום יום הודיה, ואף לא לאותו יום עצמו, וצ"ע.

לימודו בו כל שלושים יום, ומסתמא הנהגתו של רב ששת עמדה מול עיניו¹⁷. ומכל מקום, הרמ"א בהלכות תלמוד תורה השלים את מה שהחסיר השו"ע, וכתב (יו"ד סי' רמו סע' כו)¹⁸: 'כשמסיים מסכת מצוה לשמוח ולעשות סעודה, ונקראת סעודת מצוה'. כמו כן פסק הרמ"א דין זה גם בהלכות תשעה באב (או"ח סי' תקנא סע' י)¹⁹.

הגהת הרמ"א בהלכות שמחת תורה

פסק הרמ"א באו"ח ראש סימן תרסט:

[א] וקורין יום טוב האחרון שמחת תורה, לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגומרה של תורה. ונוהגין שהמסיים התורה והמתחיל בראשית נודרים נדבות וקוראים לאחרים לעשות משתה.

[ב] ועוד נהגו במדינות אלו להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית כל ספרי תורה שבהיכל, ואומרים זמירות ותשבחות, וכל מקום לפי מנהגו.

17 "ראיתי אני בליבי כי טוב ללקוט שושני ספירי אמריו [של ספר ב"י] בדרך קצרה בלשון צח וכולל יפה ונעים, למען תהיה תורת ה' תמימה שגורה בפי כל איש ישראל, כי כאשר ישאלו לת"ח דבר הלכה לא יגמגם בה אלא יאמר לחכמה אחותי את... לחלקו לחלקים שלושים ללמוד בו בכל יום חלק, ונמצא שבכל חודש הוא חוזר תלמודו, ויאמר עליו אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו". אף המנהג לכבד את הגדול שבעדה לקריאת הפסוקים האחרונים שבתורה אינו קיים בהלכות שמחת תורה בשולחן ערוך, אך לכך יש הסבר פשוט, והוא שבסימן תכח סע' ז פסק השולחן ערוך את דינא דגמרא (בבא בתרא טו, א) לא כפירושם של פוסקי אשכנז הקדומים שמובאים בדרכי משה שם, אלא כשיטת רש"י ובעלי התוספות והטור, ולכן כתב רק 'שמונה פסוקים אחרונים שבתורה אין מפסיקין בהם אלא יחיד קורא את כולם'.

18 ואכן צריך עיון שבדרכי משה הלכות תלמוד תורה סי' רמו אות ו הביא אך ורק מהנימוקי יוסף לבבא בתרא שיש לשמוח כשאדם מסיים מצוה, מבלי להפנות למימרא דאביי בשבת קיה, ב שהיא המקור הספציפי לעריכת סיום על לימוד מסכת. ומכל מקום, בביאור הגר"א שם אות עו, על הדין ברמ"א סע' כו שכשמסיימים מסכתא מצוה לשמוח ולעשות סעודה, מציין הגר"א גם לגמרא בב"ב לעניין יום תבר מגל וגם למימרא דאביי בשבת.

19 בפ"ת יו"ד סי' רמו אות כו הביא את דברי חוות יאיר ס' ע שהוסיף מקור נוסף לעריכת סעודת מצוה בסיום לימוד: 'דה"ה יום של אחריו [עושים בו סעודת מצוה] כנהוג, שהרי שלמה המלך ע"ה עשה משתה שבעה ימים, ואפשר שגם שאחר אחריו כמ"ש גבי שבע ברכות מחמת הלולא כו', ע"ש". מפורש שגם בשמחה על חנוכת בית המקדש יש מקור לעריכת סעודות שמחה על סיום הלימוד, וממילא, גם במשך יותר מיום אחד (ואף שהשמחה על בניית בית המקדש והשראת השכינה בו הייתה צריכה להיות גדולה פי כמה וכמה). ברם, מההפנייה שמפנה בעל החוות יאיר שם למדרש שהביא הבית יוסף באו"ח סי' תרסט עולה, שגם לדבריו שניתן ללמוד מהשמחה בחנוכת הבית חיוב שמחה על סיום בלימוד התורה, הכוונה היא לשמחה על ידיעה של כל התורה, ולא על סיום לימוד של מסכת, שזהו חידושו של אביי. והדברים פשוטים, שהרי בסיום לימוד של מסכת לא השלים הלומד שום מצוה כאמור, וממילא אין כל דמיון בין סיום מסכת לשמחה על חנוכת הבית.

[ג] ועוד נהגו להקיף עם ספרי התורה הבימה שבבית הכנסת כמו שמקיפים עם הלולב, והכל משום שמחה. ונהגו עוד להרבות הקרואים לספר תורה, וקורים פרשה אחת הרבה פעמים ואין איסור בדבר. עוד נהגו לקרות כל הנערים לספר תורה²⁰, וקורים להם פרשת המלאך הגואל וגו'.

מכל האמור עולה ששמחה זו שמתאר הרמ"א היא שמחה משולשת:

[א] הדין שפתח בו הרמ"א "ועושין בו סעודת משתה לגומרה של תורה" הוא מהאור זרוע שהבאנו²¹. הרמ"א עצמו סובר דלא כאור זרוע אלא שגם קטן יכול לקבל את העלייה האחרונה בתורה (כפי שנראה לקמן), והוא גם אינו מכנה את המסיים ואת המתחיל בשם 'חתנים', ועדיין נשאר בדבריו זכר לדין שקבע רבי יצחק במדרש בכך שהמסיים והמתחיל קוראים לאחרים לעשות משתה שהוא 'לגומרה של תורה'. המנהג לנדוד ולנדוב אינו מופיע באור זרוע עצמו אלא בטור, כאמור לעיל, והרמ"א הביאו בתוך הדין שמובא מהאור זרוע, שהרי משלמה המלך יש ללמוד שמי שזכה לגומרה של תורה נודר ונודב ("וַיַּעַל עֲלוֹת וַיַּעֲשֶׂ שְׁלָמִים").

[ב] עוד הוסיף הרמ"א וכתב שקיים מנהג של הוצאת כל ספרי התורה בלא להקיף איתם את הבימה, ולומר עליהם זמירות ותשבחות 'כל מקום לפי מנהגו', ומקורו בטור (בהרחבת המנהג גם ללילה). הרי שהרמ"א למד שהשמחה בשמחת תורה היא לא רק שמחתם של גדולי הקהל על גומרה של התורה, ולא רק שמחת כל הקהל על השלמת המצוה לקרוא בתורה בציבור, אלא גם שמחת הקהל על סיום לימוד התורה שבכתב ועל התחלתו של מחזור לימוד חדש, היא השמחה שחידש אב"י, שהרמ"א פסק בהלכות תלמוד תורה בנוגע לכל מי שמסיים מסכת, ושהטור פסק בהלכות שמחת תורה לרגל הסיום של קריאת כל התורה שבכתב שעורך הציבור ביום זה בבית הכנסת²².

20 לפי מנהגנו הנערים [שאינם קוראים לעצמם] אינם עולים בשמחת תורה בפני עצמם אלא עם גדול שמברך להוציא אותם ואת הציבור ידי חובה. אך בלשון הרמ"א לא משמע כן, ואף במנהגי ר"א טירנא, שהוא המקור למנהג זה, כתב רק 'וקורין כל הנערים יחד'. והנה, לפי שיטת הרמ"א סי' קלט סוף סע' ג שחלק על השו"ע ומתיר להעלות לתורה עם הארץ שאינו יכול לקרוא מתוך הספר עם הקורא (ועי' מ"ב שם ובסי' קלה ס"ק טו ובשו"ע סי' קמג סע' ה' ובמ"ב שם) יתבאר דין הרמ"א להעלות את הנערים כפשוטו בלא גדול עמהם, ובלבד שידועים למי מברכים, שהרי הם לא גרועים מעם הארץ שאינו יודע לקרוא, וכל ההכרח להעלות גדול עמהם הוא אך ורק עבור הנערים שאינם יודעים למי מברכים.

21 ראה בדרכי"מ הארוך אות ב*. וראה גם ביאור הגר"א אות ד שמציין לרבי יצחק שבמדרש.

22 פוק חזי שבביאור הגר"א בהלכות תלמוד תורה סי' רמו אות עו על הדין שכתב הרמ"א 'כשמסיימים מסכתא מצוה לשמוח ולעשות סעודה' מציין תחילה למימרא דאב"י שבמסכת שבת, וגם לגמרא

[ג] עוד כתב הרמ"א קבוצת מנהגים²³ שכולם הובאו בדרכי משה בראש סימן תרסט מתוך ספר המנהגים למהרי"א טירנא (הלכות שמיני עצרת אות ז), ואין להם זכר לא בספר אור זרוע ולא בטור. המעיין בספר המנהגים בפנים ימצא מאידך גיסא, שכשם שגם באור זרוע וגם בטור אין זכר למנהג ההקפות שכתב מהרי"א טירנא, ולא ליתר המנהגים הכתובים בו, ואף לא לאלה בו שהובאו ברמ"א (המנהג לקרוא בתורה בלילה ולהרבות קרואים בקריאה של היום ולקרוא את הפרשה פעם אחר פעם ולהעלות את כל הנערים), כך אין בספר המנהגים של מהרי"א טירנא כל זכר לדרשתו של רבי יצחק בדבר החובה לעשות סעודה לגומרה של תורה (כלומר שאין ספר המנהגים מכיר את המקור לשיטת האור זרוע), ואפילו לא כתוב בו שיש ביום שמחת תורה שמחה מיוחדת על סיום לימוד התורה שבכתב (ודלא כשיטת הטור שכתב 'וראוי לשמוח בסיומה'). עולה על כולנה שאף על פי שגם מהרי"א טירנא מייחס חשיבות לעליות של החתן המסיים והחתן המתחיל, הוא אינו מייחס שום חשיבות 'למדנית' לעליות אלו, שהרי מהרי"א טירנא הוא היחיד שכתב שהחתנים **קונים** את העליות של המסיים והמתחיל. כלומר, העליות הללו אינן הזדמנות של הקהל לכבד את מי שראוי לכך מבין גומרי התורה או מבין מסיימיה - אלא הזדמנות של תומכי התורה להזיל מהונם ולהתכבד בתורה²⁴. מהרי"א הוא גם היחיד שלא הביא את המנהג שהחתנים עורכים סעודה לקהל, אף על פי שבהלכות חודש אב כתב שסעודת סיום מסכת היא סעודת מצוה (ומובא בדרכי משה בס' תקנא אות י).

טעם השמחה בשמחת תורה לפי מהרי"א טירנא

את המצוה לקרוא בתורה בציבור תיקן כידוע משה רבנו²⁵, ולפי הירושלמי הקריאה בתורה משחזרת את מעמד הר סיני, ולפי הזהרה²⁶ היא כמעמד הר סיני

בבא בתרא דיום תבר מגל, וגם להגהת הרמ"א הזו שבהלכות שמחת תורה! הרי לנו שהשמחה שביום שמחת תורה נובעת גם מהחידוש של אביי לצורבא מרבנן דשלים מסכתיה.

23 בספר מנהגי ר"א טירנא שלפנינו כתוב להעלות את כל הנערים, ולא כתוב מה קוראים לפנייהם; אך בדרכי משה כשהביא דין זה באות ב משמו של ספר המנהגים הוסיף שיש לקרוא להם פרשת המלאך הגואל, וכך פסק גם בהגהת השו"ע.

24 מלשון הדרכ"מ הנ"ל אות ב* משמע שגם במקומו של בעל האור זרוע החתנים היו קונים את העליות, אך בספר האור זרוע בפנים אינו. ובאמת בהגהה על השו"ע הרמ"א השמיט פרט זה.

25 ב"ק פב, א, רמב"ם הלכות תפילה יב, א.

26 במעמד הר סיני שמענו רק את עשרת הדברות ואת תרי"ג המצוות שמשמעות מהן (רש"י על התורה שמות כד, יב); כוונת הזהרה, מן הסתם היא, לומר שבמעמד הקריאה בתורה בציבור אנו משלימים זאת, וכאילו שומעים מהר סיני את כל הפרשות בתורה שלא שמענו במעמד הר סיני.

ממש²⁷. זוהי בוודאי מצוה גדולה לא פחות מהמצוה לכרות עצים למזבח. ניתן לומר שמנהגי שמחת תורה לפי מהרי"א טירנא השתלשלו גם מהצורך שחידש הרשב"ם לשמוח בכל השלמת מצוה גדולה, וגם מהשמחה על הכניסה לעשיית מצוה זו מחדש מכאן ואילך - היא השמחה שחידש רבנו גרשם²⁸. ואכן בסידור רש"י (סי' שח) כתב: שמונה פסוקים אחרונים שבתורה יחיד קורא, שלא להפסיק בפטירתו של יסוד העולם. הוא נקרא חתן הגומר את המצוה כאילו עשאה כולה, ונקראת על שמו.

27 מהגמ' ב"ק פב, א משמע שמצות קריאת התורה בבית הכנסת נתקנה לשם קירוב לימוד התורה להמון, וממילא אין עניין לרכו את הציבור סביב עניין אחד, ובוודאי שלא סביב קריאה בספר התורה דווקא, וכל אחד מהנוכחים בבית הכנסת בשעת קריאת התורה יכול לעסוק בלימוד במקום שליבו חפץ. אך מהירושלמי מגילה פרק ד הלכה א (מובא בתוספות ב"ב טו, א ד"ה שמונה) עולה שהמצוה לקרוא בתורה בבית הכנסת היא שיחזור של מעמד הר סיני, ולכן גם מוטלת החובה על הקורא לעמוד ולא לשבת, וגם שיעמדו לצד ספר התורה שניים לפחות (ונהגו שיעמדו שלושה, מ"ב סי' קמא ס"ק טז). אך מהזוהר בפרשת ויקהל שכתב 'וְאָסִיר לְמִקְרֵי בְּסִפְרָא דְּאֹרְיִיתָא בְּרַחַד בְּלַחֲדוּי, וְכֵלָא צִיִּיתֵי וְשִׁתְּקִין בְּגִין דִּישְׁמַעוּן מְלִין מְפוּמִּיה פְּאִילו קְבִילו לָהּ הֵיא שְׁעֵתָא מְטוּרָא דְּסִינִי' (מובא בב"י סי' קמא) ... וְלִכְוֹנָא לְבִיָּהוּ כְּמָה דְּהִשְׁתָּא קִימִין עַל טוּרָא דְּסִינִי לְקַבְּלָא אֹרְיִיתָא, וגם בזוהר פנחס (רכט, א) 'אֵינֵן דְּחִשׁוֹת לִסְ"ת בְּזִמְנָא דְּדָבִיר נְפִיק מִפִּי הַקּוּרָא, אֵיהוּ חָשִׁיב לְבִיָּהוּ פְּאִילו מְקַבְּלִים אֹרְיִיתָא בְּטוּרָא דְּסִינִי, משמע שהקריאה בתורה בבית הכנסת בציבור אינה רק שיחזור של מעמד הר סיני אלא חזרה על מעמד הר סיני בזעיר אנפין לכל דבר ועניין, ויש בדבר כמה נפ"מ: א. הדין שיש להקדים 'ברכו' לברכות התורה שמברך העולה (עי' בספר נפש הרב עמ' קלו. הוא מוסיף בשם הגרי"ז שעל כן מי שהחמיץ את הענייה על 'ברכו' של העולה הראשון לא יצא ידי חובת הקריאה בתורה בבית הכנסת. ועי' מ"ב סי' קלה ס"ק כא בשם האליה רבה). ב. אמירת 'ברוך שמי' בפתחת ארון הקודש (עיין זוהר פרשת ויקהל ומ"ב סי' קלד ס"ק יג וסי' רפב ס"ק א וכף החיים שם), בגלל שזו עת רצון מיוחדת כמעמד הר סיני (מקורו בשער הכוונות דף עג). ג. במגן אברהם סי' קנ ס"ק ו הביא מהזוהר בפרשת ויקהל דף רז, א שאין עושין יותר משש מדרגות לבימה (מובא במ"ב שם). הנהגה זו כתובה בזוהר סמוך לפני הקטע שהעתקנו לעיל. ייתכן שעל פי הנגלה מטרת הזוהר בדיון זה הייתה לשמור את הקורא בספר התורה ואת העומדים לצידו בתוך אותה רשות שבה מצויים מניין המתפללים, כיוון שרק במניין שרויה השכינה. ד. נחלקו הפוסקים עד כמה יש לחזור כדי להשלים פרשיות שהציבור דילג על קריאתם בציבור, וייתכן שהמחמירים שיש להשלים את כל הפרשיות סוברים כשיטת הזוהר (אע"פ שבזוהר עצמו אין התייחסות לשאלה זו), עי' סי' קלה סע' ב ומ"ב ס"ק ו.

28 ב'רשות' לחתן בראשית, שנפסק להלכה בספר המנהגים (ורק אצלו) שיש לאומר, מפורש שמעלת החתן המתחיל היא שהמצוה תיקרא על שמו, ולא דווקא להיות ראשון בין לומדי התורה: 'וְעֵתָה קוּם רַבִּי פְּלוּנִי ב"ר פְּלוּנִי עֹמֵד לְהִתְאַרְךָ, בֵּא וְהִתְיַצֵּב וְעֹמֵד לִימִינֵי וְיָקָרָא. מְעַשֶׂה בְּרֵאשִׁית לְכַבֹּד צוּר בְּרָא, עַל זֹאת מִתְּכַפִּין הַתְּחֵלָה לְהַשְׁלֵמָה בְּתִדְרָה, עַד שְׁלֵא יִרְגַל בְּעַם זֶה לְשִׁקְרָה, יַעַן נְעִשִׂית רֵאשׁוֹן לְמִצְוֵה גְמוּרָה, מָה רַב טוֹבָךָ וּמִשְׁפָּרְתְּךָ יְתָרָה, טוֹב עֵין תְּבוֹרָךָ בְּנִדְבָתְךָ מִלְּעֲצָרָה, וּמִבְּרִכּוֹת בּוֹרְאָךָ תְּבוֹרָךָ יְיָ מְלַקְצָרָה'.

עתה מיושב עניין הסעודות שהושמט לחלוטין בספר המנהגים, וגם מבואר מדוע ספר המנהגים הוא היחיד שכתב שהחתנים קונים את העליות: בעל האור זרוע למד, כנראה, שהשמחה ביום שמחת תורה היא שמחת הקהל על השלמת המצוה לקרוא בתורה בציבור, והיא גם שמחתו של מי שזכה לגומרה של תורה, וממילא העלאתו כחתן תורה זו זכות של הקהל, ועל כן החתן גם אינו אמור לשלם עליה; הטור למד שהשמחה ביום שמחת תורה היא שמחת כל אחד ואחד מהקהל על סיום לימוד התורה שבכתב, והחתן הנבחר הוא הלמדן שבקהילה. גם האור זרוע וגם הטור למדו שראוי שהעולה כחתן יערוך סעודת הודאה לרבים ביום שמחת תורה, כאשר האור זרוע למד זאת משלמה המלך, והטור למד זאת מאביי. מהרי"א טירנא הוא היחיד שלא כתב שנהגו החתנים לערוך סעודות אף לא לעצמם ולבני משפחותיהם, והדברים מתאימים לנ"ל - שהרי גם ביום תבר מגל לא מצאנו שנערכו סעודות²⁹. מאידך גיסא, מהרי"א טירנא הוא היחיד שכתב שהחתנים קונים את העליות, שהרי לשיטתו עליות החתנים לא לכבודה של הקהילה ושל התורה באו, אלא לכבודו של החתן העולה, שמעוניין שהמצוה הגדולה תיקרא על שמו³⁰, כשם שמקובל באשכנז לקנות בכסף את מצות הגבהת ספר התורה³¹ ולנדוד לצדקה בעליות לתורה³².

והנה, למרות שהרמ"א העתיק להלכה גם מתוך האור זרוע וגם מתוך הטור וגם מתוך ספר המנהגים למרות שהם חלוקים זה על זה בטעמי השמחה בשמחת תורה, נראה שאין לשלוש השיטות מעמד שווה בעיני הרמ"א, אלא שיטת מהרי"א טירנא

29 כנראה מהרי"א טירנא הבין שהשמחה על השלמת בניין בית המקדש אינה מקור לעריכת סעודות ביום שמחת תורה, וגם לא המימרא של רב יוסף שיערוך סעודה למי שיאמר לו שעיוור חייב במצוות, שהרי יש לחלק. וראה גם לעיל הע' 9.

30 ובני, הבחור חיים שיחי', העיריני לדייק בנוסח ה'רשויות' שאנחנו אומרים לחתן התורה ולחתן בראשית: שתיהן נקבעו להלכה רק בספר המנהגים של מהרי"א טירנא ולא באור זרוע ולא בטור (ואף לא נזכרו לא בדרכי משה ולא בהגהת הרמ"א), ובאמת, שתיהן לא לכבוד הקהל באו וגם לא לכבוד מי שזכה לגומרה של תורה ואף לא לכבודו של הגדול שבקהילה, אלא לכבודו של האדם שקנה את המצוה בכספו להיותה נקראת על שמו - כיצד נתפלל על חתן תורה 'לְאִמְצוֹ לְבָרְכוֹ לְגִדְלוֹ בְּתַלְמוּד תּוֹרָה לְדַרְשׁוֹ לְהַרְדּוֹ לְעֵדוֹ בְּחִבְיָהּ" אם החתנים הם גדולי התורה שאינם זקוקים לתפילה כדי שיהיו ראויים להתוועד איתנו; אדרבה, אנחנו נשמח להימצא ראויים להתוועד איתם. גם נוסח בקשת הרשות מלכתחילה תמוה, אם החתן הוא תלמיד חכם גדול שבעדה מדוע יזדקק לרשותם של 'נערים יושבי שורה' (=תלמידי הישיבה) כדי לעלות לתורה?

31 שו"ע או"ח סי' קמו סע' א בעקבות הטור שם שכתב 'א"ר יהושע בן לוי עשרה שקראו בתורה הגולל נוטל שכר כנגד כולם, ורגילים באשכנז לקנותה בדמים יקרים לחבב המצוה'.

32 ראה בהגהת הרמ"א על שו"ע או"ח סי' שו סע' ו. גם העליות של ליל שמחת תורה נרכשות בכסף כמפורש בדרכי משה אות א, וכן הוא משמעות הגהת הרמ"א בשולחן ערוך, ראה לקמן בהערה האחרונה למאמר זה.

היא השיטה הבכירה. זאת יש ללמוד ממה שדקדק הרמ"א בלשונו כשכתב בהמשך דבריו **מדברי עצמו** בעקבות דבריו בדרכי משה אות ב: 'עוד נהגו לסיים התורה אף על קטן העולה, אף על גב ד"א דדוקא תלמיד חכם צריך לסיים³³, בזמן הזה שהחזון קורא אין לחוש³⁴. כלומר שלפי מנהגנו שהחזון קורא ולא העולה בטל הטעם של דינא דגמרא שדווקא 'יחיד' שהוא גדול שבעדה יקרא את הפסוקים האחרונים שבתורה, וגם אין הכרח שהעולה 'לסיים את התורה' יהיה מי שזכה לגומרה של תורה (שכך נהגו כפי שכתב האור זרוע), ואפילו אין הכרח שהעולה יהיה דווקא גדול שבקהילה כאב"י שערך סעודה למסיים ולחבריו (כשיטת הטור), ודי בכך **שהציבור** ישלים את המצוה לקרוא את כל התורה בציבור וגם יתחיל בקריאת פרשת בראשית, וממילא בקהילות שלא נהוג למכור את המצווה גם קטן יכול לעלות לעלייה זו כדין הידוע שקטן עולה למניין הקרואים (ס' רפב סע' ג)³⁵.

נשים לב לדבר נוסף: אף על פי שהרמ"א הסכים בסוף ס' קלה לפסק השו"ע שאסור לטלטל ספר תורה אלא לצורך רבים, בכל זאת הסכים למנהג ההקפות שכתב מהר"א טירנא בספר המנהגים, למרות שהקפות אלו לכאורה אינן לצורך הציבור, שהרי מקיפים עם כל הספרים שבארון ולא רק באלו שקוראים בהם³⁶, וגם מקיפים סביב הבימה ולא נושאים את התורה מארון הקודש אל הבימה בדרך הקצרה ביותר; ואם משום כבוד התורה³⁷ עדיף היה רק לפתוח את ארון הקודש, או אף להוציא את ספרי התורה מארון הקודש ולהניחם על הבימה ולפייט כפי שכתב הטור, ויש גם מקום להתיר לרקוד³⁸

33 מרדכי מנחות רמז תקנה.

34 המקור לדין הוא בב"ב טו, א: "א"ר יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן", עם ההבנה שהיחיד הוא היחיד שבעדה (עי' דרכ"מ או"ח ס' תכח אות ד). לפי הפירושים האחרים (למשל, ב"י שם ס' תכח) שורש הדין הוא בייחודם של אותם פסוקים אחרונים, וממילא גם כיום דין זה מחייב. לפי מרדכי והלכות קטנות שנפסקו בדרכי משה לדינא שורש הדין הוא בייחודו של העולה, וממילא אם העולה המכובד לא יקרא בציבור אותם הפסוקים אלא הקורא, יכול הרמ"א לחדש שאין טעם לכבדו.

35 אף כי למעשה לא נהגו כן כיום; ראה מ"ב שם ס' רפב ס"ק יב.

36 כבר בספר המנהגים עצמו כתב: 'ואז מפקין כל הספרי תורות [שבארון], וש"צ נוטל ספר תורה [אחת] ומתחיל אנא ה' הושיעה נא וכו' אלהי הרוחות וכו' ב' או ג' חרוזות. ומסבבין המגדל והעם עמו עם הספרי תורות, ויש אומרים 'על הכל' בברונא...'

37 גם לדין שאוסרים לטלטל ספר תורה לחינם, מותר לטלטל את התורה לכבוד התורה; ראה ביאור הלכה ס' קלה סעיף יד ד"ה 'אין מביאין'.

38 נניח כרגע לשאלת היתר הריקוד בשבת ויום טוב, שאלה שיש לה מקום ביותר בשמחת תורה; עי' ב"י ושו"ע ורמ"א ס' שלט סע' ג ובנ"כ שם, וכן בפרי מגדים ובמחצית השקל בס' תרסט ובדרכ"מ שם אות ג ובמ"ב ס"ק יא, אך אין לכך זכר ברמ"א.

לפני הספרים³⁹, אך מהיכי תיתי לטלטל את ספרי התורה ולהקיף איתם סביב הבימה פעם אחר פעם⁴⁰? כל אלו מנהגים שאין להם שורש באור זרוע ובטור⁴¹, אלא רק בספר המנהגים שייסד את מנהג ההקפות על השמחה של הכניסה למצוה הגדולה של קריאת התורה בציבור⁴². הרמ"א אף הוסיף שיש לערוך את ההקפות לא רק בלילה אלא גם ביום (ייתכן בהשפעת תיקוני זוהר, תיקונא חד ועשרין אות שעד; דף נו עמ"א), וגם שיש להקיף את הבימה עם ספרי התורה "כמו שמקיפים עם הלולב", וזו ראייה נוספת לכך שהרמ"א הכריע שטעמו של מהרי"א טירנא לשמחה ביום שמחת תורה הוא הטעם העיקרי⁴³.

39 סתם ריקודים הם לפני המכובד ולא אֵיתו, למשל דוד כרכר לפני הארון, מרקדים לפני הכלה (עי' מסכת דרך ארץ פרק ד הלכה ד וכתובות טז, ב ושם יז, א), וכן בסוכה פ"ה מ"ד ('חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניה'), ונדרים נא, א ('קום רקוד לי דאימר לך'), וסוטה יב, א ('זאהרן ומרים מרקדין לפני'). וקידושין סג, א ('שחוק לפני רקוד לפני'), וסנהדרין קד, ב ('הביאן לביתן ועשה להן סעודה גדולה והיה מרקד לפניה') ועוד. גם בחטא העגל לא מצאנו שרקדו עם העגל אלא סביבו, לכן נקראו הריקודים 'מחולות'.

40 אף מהרי"א טירנא עצמו שממנו למדנו את מנהג ההקפות נמנע מלכתוב שמנהג ההקפות הוא לכבוד התורה, וזאת בשעה שהטעם המנהג להרבות קרואים ביום כתב בפירוש שהוא לכבוד התורה, ואף הרמ"א עצמו אחרי שהביא את מנהג ההקפות כתב רק 'הכל משום שמחה' ולא רמז שענין לנו עם כבוד התורה. ברור אם כן שלולא החידוש של מהרי"א טירנא אין סיבה להניח שהרמ"א היה מגיע למנהג ההקפות מסברא; פוק חזי שמרן הראי"ה באורח משפט סי' קמב נוקק לבסס את מנהג ההקפות במוצאי שמחת תורה ('הקפות שניות') על מנהגי המקובלים כדי להתיי את איסור הטלטול של ספר התורה, ולא השיב לשואל בקצרה שמדובר בכבוד התורה ושהשאלה מלכתחילה ליתא.

41 האור זרוע לא הזכיר כלל הוצאת ספרי תורה בשמחת תורה, הטור הורה רק להוציא את כל ספרי התורה בלא הקפות וגם זאת רק ביום ולא בלילה, ומן הסתם הטור גם לא העלה על דעתו את המנהג להקיף עם כל ספרי התורה את הבימה פעם אחר פעם 'כמו שמקיפים עם הלולב' (וזאת אף על פי שהטור בס' קלה לא פסק שאסור לטלטל ספר תורה), ורק מהרי"א טירנא הוא שכתב את מנהג ההקפות (אמנם רק בלילה ולא ביום, שבו הורה מהרי"א לא לסובב את המגדל אלא רק להוציא את כל ספרי התורה ולומר מה שאמרו בלילה).

42 פוק חזי שבסימן קלה, ב הביא הרמ"א את דינו של האו"ז בנוגע לבית כנסת ששבתה ממנו הקריאה שבת אחת שיקראו וישלימו בשבת אחריה, וראה גם במשנ"ב שם ס"ק ו ובביאור הלכה שם. כל אותם דיונים התקיימו רק בנוגע להשלמת הקריאה בשבתות הבאות, ולא מצאנו דיון שמה לא יהיו רשאים המתפללים באותו בית הכנסת ביום שמחת תורה הקרוב לערוך את ההקפות כמנהג ישראל; מכאן שמנהג ההקפות אינו תלוי בהשלמת המצוה לקרוא את התורה בציבור בשנה היוצאת, אלא בכניסה למצוה זו בשנה הנכנסת. ראייה נוספת לכך מצויה במנהג שנהגו להוציא מבית הכנסת את כל ספרי התורה לקראת ספר התורה החדש ביום שמכניסים אותו לבית הכנסת; כלומר טלטול ספר תורה הותר בימים שבהם מוליכים את התורה אלינו, דהיינו בשמחת תורה וביום שמכניסים ספר חדש לבית הכנסת. ועי' מה שכתב בנימוק להיתר הוצאת ספרי התורה מבית הכנסת לקראת ספר התורה החדש בשו"ת ישכיל עבדי או"ח סי' ט סע' ג.

43 הרמ"א אימץ את מנהגי מהרי"א טירנא לקרוא בתורה גם בלילה וכן להרבות קרואים וכן לקרוא

סיכום

גם האור זרוע וגם הטור וגם מהרי"א טירנא הבינו שיש מצוה על הקהל לשמוח בשמחת תורה, וכולם הכירו את מנהג אשכנז לתת משמעות ייחודית לעליות של המסיים והמתחיל ולהעניק עליות אלו לחשובים שבעדה⁴⁴, אולם כל אחד מהם נתן לשמחה של הקהל טעם אחר, וממילא גם למנהגי החתנים. רק הרמ"א בהלכות שמחת תורה הוא שהעתיק משלוש החיבורים יחדיו (על אף שהם חלוקים זה על זה), וגם פסק ככולם לדינא בהלחמה שיצרה למעשה שיטה חדשה:

א. במקומותיהם של האור זרוע והאשכול והגהות אשר"י השמחה ביום שמחת תורה הייתה שמחת הקהל על השלמת מצות קריאת התורה בציבור, וגם שמחתם של אלו שזכו לגומרה של תורה שהקהל מתכבד בהם בעלותם לחתן תורה ולחתן בראשית, והם אלו שקוראים לאחרים לעשות משתה וגם נודרים נדבות כשלמה המלך.

ב. הטור למד שהשמחה ביום שמחת תורה הייתה שמחת כל אחד ואחד מהקהל על סיום לימוד התורה שבכתב ועל התחלת מחזור הלימוד החדש, ולכן נהגו להוציא את כל הספרים מהארון ולשיר. גם לפי הטור יש לערוך סעודה, כמנהגו של אביי, כשאצל בני אשכנז נהגו שעורכים את הסעודה אלו שעלו לעליות המסיים והמתחיל שהם, מן הסתם, החכמים הבולטים בקהל. הרמ"א שהביאו להלכה (אחרי שהבאת שיטת האור זרוע עם שיטת מהרי"א טירנא לכאורה מייטרת את הבאת שיטת הטור) יתכן שבא ללמדנו שיש **להרבות** בפיוטים (אינו

בתורה פעם אחר פעם וכן לקרוא לתורה את הנערים, מה שלא מצאנו לא באור זרוע ולא בטור. אך אף על פי שמנהגים אלו אינם כתובים לא באור זרוע ולא בטור, לא נראה שהם היו מתנגדים להם, בשונה ממנהג ההקפות - שכל מי שחושש לאיסור טלטול ספר תורה אינו יכול להתירו אלא אם כן הוא מקבל את שיטת מהרי"א טירנא.

44 עתה מבוארים הדברים שמביא בספר חוט המשולש (דף לה עמ' א) ובאשל אברהם (בוטשאטש) ס' תרסט ד"ה מוציאין, שהחת"ס עלה לחתן תורה אחר שכבר עלה שלישי בסדר הקרואים בפרשת וזאת הברכה, אך הא"א סיג: 'ומיהו חתן תורה לא יעלה חתן בראשית, דליכא הפסק אחר'. מדוע מלכתחילה ביקשו הגבאים להעלות את החת"ס פעמיים? על כרחינו נאמר שמדובר בשתי מצוות נפרדות: העולה לקריאה בתורה בפרשת וזאת הברכה עולה תחת החובה הקבועה לקרוא בתורה בציבור, והעולה לחתן תורה ולחתן בראשית עולה מחמת המצוה להעלות אחרון את מי שידוע את כל התורה כולה (מנהג אשכנז לפי האור זרוע) או תלמיד חכם גדול שבעדה (מנהג אשכנז לפי שיטת הטור) או את מי שרוצה לזכות בכבוד להיות מסיים המצוה (מהרי"א טירנא), וממילא אין מניעה שאותו אדם יעלה את שתי העליות. אך חתן תורה וחתן בראשית עניינם אחד, וקיים החשש לפגמא. וראה גם בדרכ"מ ס' תרסט אות ב שמביא את מה שכתב מהרי"א טירנא שם באות ז שגם כהן ולוי יכולים לעלות לחתן תורה ולחתן בראשית, אף שבעלמא למנהג אשכנז אין להעלות כהן ולוי לעלייה מן המניין, הוא הדין והוא הטעם (ראה גם גהת הרמ"א על פסק השו"ע ס' קלה סע' י, וראה גם בדרכי משה שם אות ו). ועי' מ"ב ס' תרסט ס"ק ב, ובכף החיים שם אות יב.

במהרי"א טירנא), וייתכן שבא ללמדנו שבכל סיום מסכת יש לפייט, ושיש גם להתחיל מיד במסכת החדשה⁴⁵.

ג. במקומו של מהרי"א טירנא השמחה ביום שמחת תורה הייתה אך ורק השמחה על השלמת המצוה הגדולה לקרוא בתורה בציבור, ועל הכניסה למצוה של הקריאה בתורה מחדש⁴⁶. לדבריו לא נהגו לכבד דווקא תלמידי החכמים בעליות של המסיים והמתחיל, אלא נתנו הזדמנות לחשובי הקהל לקנות בכסף את עליות החתנים כדי שתיקרא המצוה הגדולה על שמם⁴⁷, ולכן אין סיבה להטיל עליהם לערוך סעודה לציבור.

אף על פי שהרמ"א ביכר את שיטת מהרי"א טירנא (בכך שפסק את מנהג ההקפות הלכה, ושאין מניעה להעלות קטן לסיים את התורה אם הציבור אינו זקוק לכסף עבור מכירת המצוה), בשלושה דברים גרע מדבריו של מהרי"א טירנא בהשראת האור זרוע והטור, ובשלושה דברים הוסיף על דבריו בעקבותיהם: הוא גרע מדבריו בכך שלא פסק שהחתנים קונים את העליות, לא כינה את החתנים 'חתנים' אלא 'המסיים' ו'המתחיל' (אולי משום שלא קנו את העליות), וגם לא פסק שקוראים לפני החתנים את פיוטי הרשויות⁴⁸; ובשלושה דברים הוסיף על דבריו של מהרי"א טירנא: הוא פסק כשיטת האור זרוע והטור שהמסיים והמתחיל עורכים סעודות, וכן שהם נודרים נדבות, וכן פסק כשיטת האור זרוע שהסעודות הן 'לגומרה של תורה'. בכך יצר הרמ"א תלכיד מנהגים חדש⁴⁹.

45 ראה בדרוש לסיום מסכתא מאת הרמ"א שנדפס בים של שלמה למסכת בבא קמא סוף פרק מרובה שכותב דין זה, והנימוק לו הוא הנימוק שהביא הטור לכך שביום שמחת תורה מתחילים בקריאת ספר בראשית.

46 שמחה שיש לה מקור גם בשמחת דוד המלך בהכנסת הארון לאוהל (שמ"ב פרק ו), ובשמחה שנהג שלמה המלך בחנוכת בית המקדש, שהרי השמחה בימי שלמה לא נבעה רק מהשלמת מצות בניית הבית אלא גם משום השראת השכינה בבית המקדש מאכן ואילך; ראו לעיל הע' 9.

47 מחלוקת דומה מובאת בביאור הלכה סו"ס קלה ד"ה 'ואם הוא אדם חשוב'.

48 אחרי שהחתנים אינם קונים את העליות כיצד נברך אותם ברשויות 'טוב עין תבונך גְּנֵדְתָךְ מְלַעְצָה. ומְפָרְכֹת בּוֹרְאָךְ תְּבֻרְךָ יְדָךְ מְלַקְצָה'?

49 בפרטים הללו הרמ"א שינה ממה שכתוב במהרי"א טירנא, בלא קשר למחלוקת בין מהרי"א טירנא לבין האור זרוע והטור: מהרי"א טירנא לא כתב שקונים את העליות שבקריאה בליל שמחת תורה, וכתב שקוראים את מה שיקראו שוב למחר בבוקר, ואילו הרמ"א כתב 'ובלילה קורים בספר תורה הנדרים שבתורה', בוודאי הפרשיות הללו מכונות כך כיוון שהעולה נודר תמורת העלייה, ואלו אינן הפרשיות של שמחת תורה (ראה בדרכי משה שם אות א ובמ"ב שם). מהרי"א טירנא לא העלה את האפשרות שהמסיים יהיה קטן (למרות שלשיטתו אין מניעה בכך), והרמ"א כתב שכך נוהגים, מהרי"א טירנא לא פירש מה קוראים לפני הנערים, והרמ"א כתב שקוראים המלאך הגואל. עוד כתוב במהרי"א טירנא בהגה ששני החתנים מברכים שהחינו, וזה לא נפסק ברמ"א וגם לא הובא בדרכי משה (וכנראה שלא היה לפני הרמ"א).